

A kétnyelvváltoztatás vizsgálata Lendván*

A köznyelviség és a nyelvjárásiasság viszonyának vizsgálatával a magyar nyelvhasználatra gondolva nemcsak határainkon belül, hanem azokon túl is számolni kell (lásd például MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS, *Észrevételek a muravidéki magyarság nyelvhasználatának köréből: Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat.* Szerk. GADÁNYI KÁROLY–BOKOR JÓZSEF–GUTTMANN MIKLÓS. Szombathely, 1996. 175–6). Maribori lektori koromból (az 1988 és 1993 közötti időből), valamint a határainkon túli, de Szombathelyen tanuló főiskolai hallgatók jóvoltából későbből (1999-ből és 2001-ből) is van nyelvi anyagom a szlovéniai magyarság központjából, Lendváról.

Ebből kilenc adatközlőnek azt az anyagát emelem ki most, amely SZABÓ GÉZA általános szóképzési kérdőfüzetének (Szombathely, 1976) 1–111. tétele alapján született meg. A kilenc fő között egyaránt három-három személy képviseli az idős, a középső és a fiatal korosztályt; négyen nők, öten férfiak. Iskolai végzettségük szerint alsó vagy középfokú képesítésűek, illetve két fiatal egyetemista. Foglalkozásukat tekintve tanulók, üzemi dolgozók vagy háztartásbeliek. Az idősök már nyugdíjban vannak.

A tőlük kapott korpusz 1 173 (személyenként átlagosan 130,33) adatból tevődik össze. 50 alkalommal azonban nem illették névvel az adott fogalmat, ezért a tényleges lexikális adatok száma 1 123 (100%). Ebből 308 (vagyis 27,43%) köznyelvi elem, 813 (azaz 72,39%) tájszó, kettő (vagyis 0,18%) pedig kölcsönszó.

A köznyelvi–nyelvjárási megoszlást a továbbiakban a nemzedékek és a nemek körében is megvizsgálom. A korosztályok közötti viszonyt a következő táblázat jelzi:

Korosztály	Összes lexikális adat	Köznyelvi adat	Tájnyelvi adat	Kölcsönszó
Idős	390	100%	123 31,54%	265 67,95% 2 0,51%
Középső	347	100%	99 28,53%	248 71,47%
Fiatal	386	100%	86 22,28%	300 77,72%

* NYIRKOS ISTVÁN több helyütt is foglalkozott a nyelvvaltozatok kérdéskörével (legutóbb lásd *A nyelvjárási norma természetéről: IV. Dialektológiai szimpozium.* Szerk. SZABÓ GÉZA–MOLNÁR ZOLTÁN–GUTTMANN MIKLÓS. Szombathely, 2002. 219–25). E témakör gyakorlati vetületéhez kapcsolódó írással kívánok tisztelni tanárom, Nyirkos István professzor úr előtt 70. születésnapja alkalmából.

Feltűnő, hogy az idősektől a fiatalok felé haladva fokozatosan csökken a köznyelviség, ugyanakkor nő a nyelvjárásiasság mértéke. Ez ellentmond a szakirodalomban általában megtalálható, éppen fordított irányú helyzetképnek (lásd például: Magyar dialektológia. Szerk. KISS JENŐ. Bp., 2001. 178–85). A lendvai állapot sajátosságának több oka is lehet. Összefügghet például az anyaggyűjtés különféle körülményeivel, továbbá azzal, hogy a lendvai fiatalok eleven kapcsolatban vannak a környékbeli falvakban élő rokonsággal. Az sem lényegtelen tényező, hogy a szóban forgó fiatalok más nyelvi környezetbe ingázva szórványállapotban, a szülőföldjükön tevékenykedő idősebbek pedig inkább tömbhelyzetben élnek. Azt is számításba kell tehát venni, hogy eltérően alakulhatnak a köznyelviség–nyelvjárásiasság arányai kisebbségi helyzetben, mint magyarországi viszonylatban. A táblázatból egyébként az is kéri, hogy éppen az idősek körében jelentkezik más nyelvi szó (*jézsék* 'sündisznó', *klasztërva* 'búzavirág'), bár bizonyos fokú idegenszerűség, néhány jövevényesülő elem a fiatalabbak körében is felbukkan (vö. *malina* 'málna', *bábi* 'nagyamama' stb.).

A lendvai korpusznak a nemek szerinti jellemzésére térve át, a következő statisztikai adatokat mutathatjuk ki:

Nem	Összes lexikális adat		Köznyelvi adat		Tájnyelvi adat		Kölcsönszó	
Nő	525	100%	133	25,33%	391	74,48%	1	0,19%
Férfi	598	100%	175	29,26%	422	70,57%	1	0,17%

A férfiak válaszainak nagyobb száma azzal magyarázható, hogy eggyel többen vannak, mint a nők. Az előbbieket nem egészen 4 százalékkal köznyelvisébbek, egyúttal kevésbé nyelvjárásiak, mint az utóbbiak. Ez — a korosztályok szerinti vizsgálatnál leírtakhoz hasonlóan — megint csak eltér a másutt, általában tapasztaltaktól, vagyis attól, hogy a nőknél inkább a standard, a férfiaknál pedig a dialektális változat kerül előtérbe (lásd például MDial.). Úgy tűnik, hogy nincs nagy eltérés a lendvai magyarság körében a nők és a férfiak nyelvhasználata között a szóban forgó szempontból. Bár csekély számú adatot tartalmaz a kölcsönszók oszlopa, ugyanezt a viszonylag arányos megoszlást tanúsítja.

Vessük össze a lendvai anyagot azzal a Lendva-vidéki korpusssal, amely a már említett maribori tevékenykedésem idejéből származik, és amelyet másutt már részletesen elemeztem (lásd MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS, Nyelvföldrajzi–szociolingvisztikai vizsgálatok a magyar nyelvterület nyugati régióiban. Szombathely, 1999. 80–123)! Ez az utóbbi anyag három Lendva környéki falu (Hoszsúfalu, Csente és Felsőlakos) három-három, tehát összesen itt is kilenc lakójának 1 203 lexikális adatából tevődik össze (100%). Ebből 297 (vagyis 24,69%) a köznyelvi, 906 (75,31%) a tájnyelvi elem. Az összevetésből kitűnik, hogy Lendva mindössze 2,74%-kal köznyelvisébb környezeténél, és hogy Lendva vidéke csupán 2,92%-kal nyelvjárásiabb, mint a város. Ugyanakkor más nyelvből vett szót nem tartalmaz a falvakból származó korpusz, ellentétben a városban gyűjtött anyaggal.

A további összehasonlítás érdekében jelzem a Lendva-vidéki anyag egyéb mutatóit is. Előbb a nemzedékek szerinti jellemzőket, vagyis a városkörnyék 3–3 idős, középfokú és fiatal lakosának adatait közlöm (vö. MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS, i. m. 97):

Korosztály	Összes lexikális adat		Köznyelvi adat		Tájnyelvi adat		Kölcsönszó	
Idős	346	100%	69	19,94%	277	80,06%	–	
Középső	391	100%	107	27,37%	284	72,63%	–	
Fiatal	466	100%	121	25,97%	345	74,03%	–	

Itt az idősek a legnyelvjárásiasabbak, de őket a fiatalok követik, és a sort a középkorúak zárják. Tehát mind a lendvai, mind a Lendva-vidéki anyagból kitűnik a fiataloknak viszonylag regionális volta. (Okairól a már korábban elmondottak mellett lásd még MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS 1996: 178, 1999: 98.)

A nemek szerinti megoszlás, amely bizonyos arányossági szempontok miatt csak az idősek és a középkorúak 740 lexémaelőfordulásos anyagán alapszik, Lendva környékén a következő (vö. MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS 1999: 101, 102):

Nem	Összes lexikális adat		Köznyelvi adat		Tájnyelvi adat		Kölcsönszó	
Nő	389	100%	91	23,39%	298	76,61%	–	
Férfi	351	100%	108	30,77%	243	69,23%	–	

Nagyjából hasonló számadatokat és arányokat kaptunk ezúttal, a városkörnyék anyagában is, mint a városéban. Vagyis a nők 7,38%-kal nyelvjárásiasabbak, mint a férfiak; ez utóbbiak ugyanennyivel köznyelviésebbek az előbbieknél. Itt azonban nem fordul elő a más nyelvből való kölcsönzés.

A lendvai vizsgálat összefoglalásaként mindenekelőtt azt rögzíthetjük, hogy a kisebbségi helyzet sajátosan formálja a köznyelvi–nyelvjárási viszonyokat. Feltűnő volt a fiatalok erőteljes regionalitása. A nemeket nézve itt a nők bizonyultak nyelvjárásiasabbnak, mintsem a férfiak. Ezeket nemcsak a város, hanem a városkörnyék anyagában is tapasztalhattuk. Ha magyarországi kutatással, például Szombathelyen és környékén végzett vizsgálataimmal (lásd MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS, Regionális nyelvi vizsgálat Szombathelyen: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KESZLER BORBÁLA. Bp., 2003. 496–500) vetjük össze a szóban forgó eredményeket, hasonlóságokat és eltéréseket is láthatunk. Mindegyik esetben viszonylag nagyfokú a városkörnyék nyelvjárásiassága. De a városok helyzete különbséget mutat: Lendván jobban őrződnek a nyelvi hagyományok, mint Szombathelyen. Ugyanakkor az előbbi városban nagyobb az eshetősége a más nyelvből való kölcsönzésnek is, mint a magyarországi településen.

MOLNÁR ZOLTÁN MIKLÓS

